

ВПЛИВ «СІРОЇ» ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ МІСТА

©2021 РОМАНОВСЬКА Ю. А.

УДК 338.14 : 336.14
JEL Classification: H72; O17

Романовська Ю. А.

Вплив «сірої» тіньової економіки на соціально-економічну безпеку міста

Метою статті є виклад положень методологічних засад оцінювання впливу «сірої» тіньової економіки на соціально-економічну безпеку міста. Актуальність таких методологічних засад зумовлена зростанням ролі міст у соціально-економічному розвитку України і відсутністю будь-яких методологічних положень щодо впливу «сірої» тіньової економіки на соціально-економічну безпеку міста. Наявні офіційні Методичні рекомендації розрахунку рівня тіньової економіки спрямовані на отримання оцінок «сірої» тіньової економіки на макrorівні, рекомендації Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD) щодо вимірювання неспостережуваної економіки застосування в Україні практично не знайшли. У статті викладено розроблені методологічні засади оцінювання впливу «сірої» тіньової економіки на бюджет міста, які поєднують взаємозумовлені концепти, принципи та категорії оцінювання, операціоналізація яких у вигляді розробленого алгоритму дозволила створити операційне середовище оцінювання. Методологічні засади оцінювання впливу неспостережуваної економіки на бюджет міста базуються на наданих принципах і передбачають внаслідок особливостей об'єкта оцінювання використанням низки припущень. Розрахунок величини неадекватності коштів до бюджету кількох міст України за розробленим алгоритмом оцінювання показав, що бюджети досліджених міст через приховування доходів бізнесу, числа працюючих і виплати заробітної плати «у конвертах» протягом вибраного періоду недоотримали значні суми, які становлять помітну частину офіційних трансфертів. Звичайно, доцільно визнати деяку умовність величини коштів, які не надійшли до бюджету досліджених міст через наявність «сірої» тіньової економіки, навіть якщо наполовину зменшити їхню величину, то і тоді показники втрат міських бюджетів залишаться значними. Проте негативний вплив тіньової економіки у місті не зводиться лише до недоотримання міським бюджетом чималої суми коштів. Необхідно враховувати ще й віддалені загрози соціально-економічній системі міста через наявність тіньової економіки: свідоме обмеження потенціалу розвитку економіки міста та спотворення економічної конкуренції.

Ключові слова: місто, соціально-економічна безпека, «сіра» тіньова економіка, вплив, бюджет, втрати, методологічні засади, алгоритм.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2021-3-100-109>

Рис.: 1. **Табл.:** 6. **Бібл.:** 20.

Романовська Юлія Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету (вул. Соборна, 87, Вінниця, 21050, Україна)

E-mail: bogdana32rom@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1099-0787>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/1972858/yuliia-romanovska/>

UDC 338.14 : 336.14
JEL Classification: H72; O17

Romanovska Y. A. The Impact of the «Gray» Shadow Economy on the Socio-economic Security of a City

The article is aimed at presenting the guidelines for methodological principles helping to assess the impact of the «gray» shadow economy on the socio-economic security of a city. Such methodological principles are relevant due to the growing role of cities in the socio-economic development of Ukraine and the lack of methodological guidelines for assessing the impact of the «gray» shadow economy on the socio-economic security of a city. The existing official Guidelines for assessing the shadow economy level are aimed at obtaining estimates of the «gray» shadow economy at the macro-level, while the recommendations suggested by the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) to measure the unobserved economy remain mostly unapplied in Ukraine. The article presents methodological principles for assessing the impact of the «gray» shadow economy on the city budget, which combine interdependent concepts, principles and categories of assessment, whose operationalization as a developed algorithm has made it possible to create an operational assessment environment. The methodological principles for assessing the impact of the unobserved economy on the city budget are based on the principles provided and, due to the peculiarities of the object of assessment, require a number of assumptions to be made. The calculation of the amount of non-receipts in the budgets of several Ukrainian cities made according to the developed assessment algorithm shows that the budgets of the cities in question failed to receive significant sums during the selected period due to concealing business income, number of employees, and payment of wages «in envelopes». Of course, it is advisable to admit some conditionality of the amount of budget losses in the cities analyzed due to the «gray» shadow economy; still, even if we halve their size, the loss will remain significant. However, the negative impact of the shadow economy on a city is not limited to the lack of a significant amount of funds by the city budget. It is also necessary to take into account remote threats to the socio-economic system of the city due to the presence of the shadow economy, e.g.: deliberate limitation of the potential of the city's economic development and distortion of economic competition.

Keywords: city, social and economic security, «gray» shadow economy, influence, budget, losses, methodological principles, algorithm.

Fig.: 1. **Tabl.:** 6. **Bibl.:** 20.

Romanovska Yuliia A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Vinnitsa Institute of Trade and Economy of Kyiv National University of Trade and Economy (87 Soborna Str., Vinnytsia, 21050, Ukraine)

E-mail: bogdana32rom@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1099-0787>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/1972858/yuliia-romanovska/>

Вступ. Однією зі складових підґрунтя соціально-економічної безпеки міста є його фінансова спроможність, яка слугує підставою виконання функцій соціально-економічної системи міста: соціальної (розвиток соціальної інфраструктури, забезпечення благоустрою та підвищення якості життя місцевого населення та ін.) та економічної (активізація бізнесової діяльності, покращення умов діяльності суб'єктів підприємництва, підтримка їхніх ініціатив, зокрема інноваційних). Саме фінансування освіти, охорони здоров'я, реалізації регіональних соціально-економічних програм, спрямованих на підтримку окремих категорій громадян та створення сприятливих умов життя для населення, невідкладних заходів при настанні масштабних надзвичайних ситуацій багато у чому забезпечує соціально-економічну безпеку міста.

Значний вплив на бюджет міста (формування його доходної частини) спричиняє неспостережувана економіка. Дефініція «неспостережувана економіка» є індивідуальною, позбавлена упереджуваного ставлення до неї як до предмета дослідження, тоді як, за справедливим зауваженням В.М. Семцова, у соціумі дефініція «тіньова економіка» вбирає в себе увесь негатив економічних дисфункцій, переконливо передає деконструктивний та/або незаконний окрас економічної діяльності [1].

Неспостережувана економіка (non-observed) – це економічні відносини з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання економічних благ, приховані від офіційної статистики через їхнє формування та існування поза межами чинних правових інституцій.

За рекомендаціями OECD [2], виділено такі елементи неспостережуваної економіки: тіньова діяльність («сіра» економіка), незаконна діяльність «чорна» та «біла» тіньова економіка), діяльність у неформальному секторі та діяльність домашніх господарств для власного кінцевого споживання. З елементів неспостережуваної економіки вимірювання масштабу та впливу на соціально-економічну систему макро- або мезорівня можливо лише щодо «сірої» тіньової економіки. Отримання даних щодо інших елементів поки ще є проблемою, розв'язання якої потребує значних досліджень. Вплив «чорної» або «білої» тіньової економіки (відповідно, заборонене законом виробництво товарів та перерозподіл неправомірно одержаних доходів) виміряти дуже складно, потрібне використання експертних оцінок або проведення соціологічних досліджень. Ліквідація втрат бюджету міста від «сірої» тіньової економіки (або навіть частини таких втрат) може суттєво позначитися на збільшенні доходної частини бюджету міста.

Для зміцнення соціально-економічної безпеки міста необхідно не лише стверджувати про негативність впливу «сірої» тіньової діяльності, а ще й мати певні кількісні оцінки такого впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для вимірювання негативного впливу «сірої» тіньової економіки на соціально-економічну безпеку міста потрібні відповідні методологічні засади. Методичні рекомендації з цієї тематики, навіть на макрорівні, нечисленні.

Серед наявних в Україні слід відзначити ті, використання яких дозволяє вимірити на макрорівні вплив «сірої» тіньової економіки:

- Методику розрахунку обсягів тіньової економіки, затверджену наказом Міністерства економіки України № 222 від 27.06.2006 [3] (наказ втратив чинність на підставі наказу Міністерства економіки від 23.01.2009 № 29);
- Методичні рекомендації розрахунку рівня тіньової економіки, затверджені наказом Міністерства економіки України № 123 від 18.02.2009 [4], які містять загальні положення з розрахунку рівня тіньової економіки різними методами: за методом «витрати населення – роздрібний товарооборот», фінансовим, монетарним (на основі рівнів тіньової економіки, розрахованих за методом Гутмана та за модифікованим методом), електричним методами, за методом збитковості підприємств. Використання кожного методу оговорюється певними припущеннями. Так, за фінансовим методом припускається, що з метою зменшення суми податків, зборів (обов'язкових платежів) підприємства фальсифікують дані про фінансові результати їх економічної діяльності шляхом збільшення вартості товарів, робіт послуг, використаних у процесі виробництва, на обсяги тіньової економіки, на яку відповідно зменшується величина валової доданої вартості. А за монетарним методом припускається, що суб'єкт господарювання і населення у незареєстрованій економічній діяльності розраховуються за товари, роботи і послуги готівкою, що зумовлює збільшення попиту на готівку в обігу поза банками. При цьому припускається, що швидкість обігу готівкових коштів і в офіційній, і у неспостережуваній економіці однакова. При використанні методу збитковості підприємств припускається, що усі збиткові підприємства, за офіційними статистичними даними, фактично є прибутковими (що далеко не завжди так), а співвідношення витрат збиткових та прибуткових підприємств тотожне співвідношенню кількості таких підприємств. Такі припущення не сприяють отриманню точних оцінок тіньової економіки (хоча слід визнати опосередкованість точності таких оцінок), проте є необхідними. Інакше кількісних оцінок тіньової економіки держави не отримати;
- рекомендації щодо вимірювання неспостережуваної економіки в різних країнах світу, розроблені Організацією економічного співробітництва та розвитку (OECD) у 2002 р. [2; 5], які спрямовані на отримання всеохоплюючих оцінок ВВП, для чого необхідно забезпечити обліковування неспостережуваних видів діяльності шляхом опосередкованого виміру при складанні національних рахунків. До неспостережуваних у рекомендаціях OECD віднесено тіньову діяльність, незаконну діяльність, діяльність у неформальному секторі та діяльність домашніх господарств для власного кінцевого споживання (проблемні області). У рекомендаціях OECD визнається, що види діяльності можуть бути необлікованими через недолі-

ки програми збору основних статистичних даних і недосконалість методів опосередкованого виміру при складанні національних рахунків.

В Україні рекомендації OECD щодо вимірювання неспостережуваної економіки застосування практично не знайшли. Офіційні дані про рівень тіньової економіки Міністерства економіки України дотепер базуються на результатах використання методу «витрати населення - роздрібний товарооборот і послуги», електричного та монетарного методу, а також методу збитковості підприємств, які, як зауважено у [6], не забезпечують отримання достовірних і ґрунтованих оцінок, не враховують усього спектра каналів і схем незаконного виведення коштів зі сфери державного контролю. Тому отримані із застосуванням цих методів оцінки рівня тіньової економіки суттєво нижчі за ті, які визначаються провідними міжнародними організаціями (Світовий банк, Офіційний сайт Європейської комісії тощо).

Якщо на рівні національної економіки в Україні спостерігаються суттєві складнощі з отриманням оцінок неспостережуваної економіки, то на інших рівнях соціально-економічної системи держави отримати оцінки неспостережуваної економіки ще складніше, зокрема, через відсутність відповідних статистичних даних і методів опосередкованого виміру. Проте такі оцінки можуть бути дуже корисними при визначенні шляхів і способів зміцнення соціально-економічної безпеки на всіх рівнях соціально-економічної системи держави, зокрема соціально-економічної безпеки міста.

Метою статті є виклад положень методологічних засад оцінювання впливу «сірої» тіньової економіки на соціально-економічну безпеку міста.

Результати. Розроблені методологічні засади оцінювання впливу «сірої» тіньової економіки на бюджет міста

поєднують взаємозумовлені концепти, принципи та категорії оцінювання, що характеризують пізнавальні процедури з оцінювання, операціоналізація яких у вигляді правил, прийомів, процедур та операцій з оцінювання дозволяє створити операційне середовище оцінювання, в якому мають оброблюватися вихідні дані за відповідними алгоритмами з дотриманням правил виконання операцій, передбачених конкретним методом для отримання очікуваного результату.

Тобто операціоналізація концептів і категорій виступає формою реалізації евристичної функції методологічних засад, що дозволяє сформувати інструментальний базис оцінювання впливу «сірої» тіньової економіки на бюджет міста. Теоретичне підґрунтя методологічних засад оцінювання впливу «сірої» тіньової економіки на бюджет міста становлять категорії:

- теорії пізнання [7; 8], сучасної форми діалектичного методу [9] та системного підходу [10], завдяки яким принципи теорії пізнання й діалектики конкретизовано та адаптовано щодо оцінювання досліджуваного впливу;
- філософських концепцій розуміння в науці, логіки наукового знання [11] та меж наукової раціональності [12].

Методологічні засади оцінювання впливу неспостережуваної економіки на бюджет міста базуються на принципах, зміст яких розкрито у табл. 1.

Концепти розробленого підходу до оцінювання впливу «сірої» тіньової економіки на бюджет міста, які наведено у табл. 2, розглядаються як певна окрема ідея, вихідне положення щодо оцінювання, його умова та обмеження. Концепт не має чіткої структури (на відміну від поняття його структура розпливчата), не містить сукупності ознак оцінювання, через що не має чіткого визначення, а носить

Таблиця 1

Принципи методологічних засад оцінювання впливу «сірої» тіньової економіки на бюджет міста

Принцип	Зміст принципу
об'єктивності	вихідні положення, концепти, принципи та припущення пропонованого підходу до оцінювання досліджуваного впливу мають бути науково обґрунтованими, позбавленими суб'єктивізму, упередженості в доборі джерел даних для оцінювання та викладеними за чіткою логікою та із застосуванням сучасних технологій дослідження
можливості відтворення результатів оцінювання	процедури та алгоритми кількісного вимірювання досліджуваного впливу мають бути ясними та транспарентними
поєднання цілісного та аспектного підходів	цілісне сприйняття предмета дослідження – оцінювання впливу «сірої» тіньової економіки на бюджет міста – має формуватися як поєднання окремих аспектів оцінювання у єдине ціле, а кожен з досліджуваних аспектів не має суперечити цілісному сприйняттю предмета дослідження
руху від опису до пояснення, від пояснення – до операціоналізації	опис процесу оцінювання впливу має базуватися на положеннях (концептах) теоретичного базису, з одного боку, а, з іншого – операціоналізуватися у вигляді процедур, операцій та алгоритмів
індикативності оцінювання	пропонований процес оцінювання має рекомендаційний характер, процес побудовано з позицій контекстуального підходу, відповідно до якого оцінювання розглядається у контексті виконуваного дослідження
етичний принцип	передбачає коректність критики попередніх результатів дослідження, відповідальність за глибину аналізу концептів теоретичного базису, адекватність інструментарію оцінювання концептам теоретичного базису та відібраних припущень

Джерело: складено автором за узагальненням [11–14]

Концепти розробленого підходу до оцінювання впливу «сірої» тіньової економіки на бюджет міста

Концепт	Зміст концепту
Кількісний характер оцінювання	Результати оцінювання мають бути представлені кількісними оцінками
Опосередкований характер оцінювання	Вплив «сірої» тіньової економіки на бюджет міста оцінюється не за результатами прямого вимірювання, а за допомогою розрахункових операцій з наявними статистичними даними, що, звичайно ж, не надає необхідної точності отримуваним оцінкам
Використання низки рипущень	Вплив «сірої» тіньової економіки на бюджет міста оцінюється не безумовно, а за наявності заздалегідь визначених умов (припущень), врахування яких суттєвим чином не викривить оцінки впливу
Використання даних, отриманих різними способами	В оцінюванні застосовуються дані різного походження: статистичні, розрахункові з використанням статистичних даних, окремі показники, кількісні результати проведених досліджень, середні оцінки, екстрапольовані дані (за відсутності даних іншого характеру)

Джерело: складено автором

суб'єктивно-об'єктивний характер, оскільки відображає авторську позицію щодо реального процесу – оцінювання впливу «сірої» тіньової економіки на бюджет міста та сприйняття умов його проведення (наявність даних, міра складності та повторюваності процедур оцінювання, можливості відтворення результатів оцінювання та ін.).

Як видно з табл. 2, концепти розробленого підходу до оцінювання впливу «сірої» тіньової економіки на бюджет міста передбачають отримання опосередкованих оцінок, які, не будучи результатом прямого вимірювання, а лише результатом виконання низки розрахункових операцій, не можуть претендувати на високу точність. Але призначенням таких оцінок є отримання уявлення про масштаб впливу «сірої» тіньової економіки на бюджет міста, що можливо лише за наявності кількісних показників. До того ж кількісні оцінки навіть невисокої точності є кращими за якісний опис впливу неспостережуваної економіки на бюджет міста (значний, незначний та ін.).

Послідовність операцій розробленого підходу до оцінювання впливу «сірої» тіньової економіки на бюджет міста надано на рис. 1.

Щодо розробленого алгоритму визначення впливу «сірої» тіньової економіки на доходну частину бюджету міста доцільними вбачаються такі пояснення.

Виконання розрахункових операцій за пропонованим алгоритмом дозволяє отримати кількісні оцінки (які, втім, не претендують на точні та всеохоплюючі) втрат доходної частини бюджету міста у вигляді неодержаних бюджетом коштів.

В алгоритмі оцінювання впливу «сірої» тіньової економіки на доходну частину бюджету міста для визначення розрахункових показників використано відкриті статистичні дані за вибраний рік оцінювання та дані, що отримано за результатами досліджень проблематики тіньової економіки.

Вплив «сірої» тіньової економіки на доходну частину бюджету міста за розробленим алгоритмом передбачається оцінювати з використанням низки припущень. Припущення, які використано в алгоритмі, надано у табл. 3.

В оцінюванні впливу «сірої» тіньової економіки на доходну частину бюджету відібраних міст використано офіційно заявлений Міністерством економіки України рівень тіньової економіки в Україні [16; 17]:

- 2019 р. – 27 %
- 2020 р. – 30 %.

Немає сенсу заперечувати, що оцінки впливу «сірої» тіньової економіки на доходну частину бюджету міста, отримані за наданими припущеннями, не можна вважати точними. Але у таких оцінок є певні переваги:

- оцінки є кількісними, навіть якщо вони є лише деякою мірою наближеними до реального масштабу явища;
- оцінки вказують на джерела втрат доходної частини бюджету міста, що може слугувати підставою для визначення напрямів безпекозабезпечувальної діяльності міста.

Розрахунок величини ненадходжень коштів до бюджету кількох міст України за розробленим алгоритмом оцінювання надано у табл. 4 і табл. 5.

Ненадходження до місцевого бюджету коштів через тіньову економіку досліджених міських бюджетів становить значну частину офіційних трансфертів (табл. 6).

Як свідчать результати виконаних розрахунків, бюджети досліджених міст через приховування доходів бізнесу, числа працюючих і виплати заробітної плати «у конвертах» протягом досліджуваного періоду недоотримали значні суми, які становлять помітну частину офіційних трансфертів (іноді і перевищують їхню величину). Зменшення хоча б наполовину недоотриманої суми, відповідно, позначилося б на сумах офіційних дотацій – їх можна було б зменшити, а зекономлені кошти державного бюджету можна було б використати на фінансування тих бюджетних програм, що не отримали не те, що повного, а й належного фінансування.

Застосування пропонованої методології непрямого оцінювання впливу «сірої» тіньової економіки на бюджет міста, в якій використовується співвідношення показників, гіпотетично пов'язаних між собою, надає змогу опо-

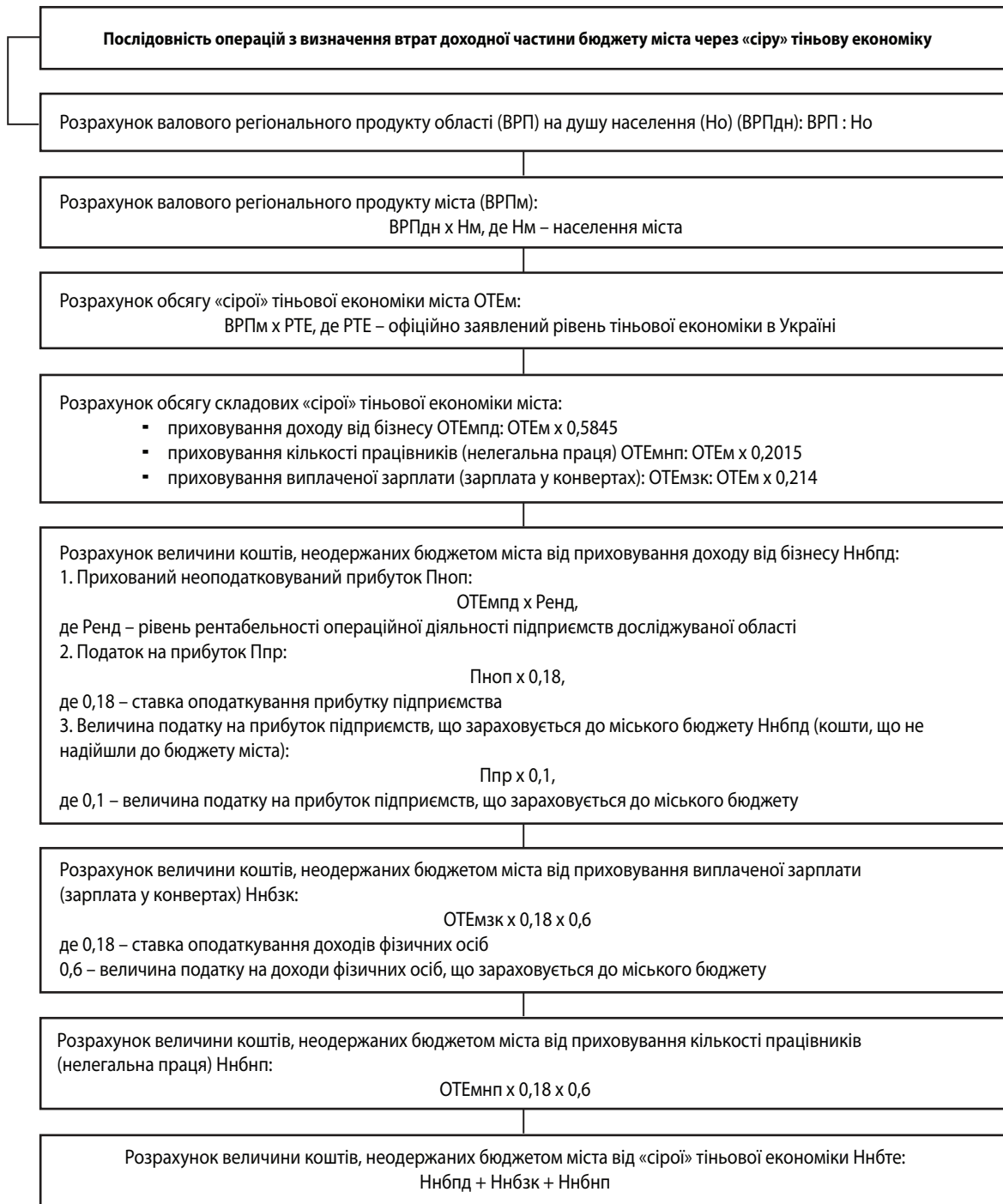

Рис. 1. Алгоритм визначення впливу «сірої» тіньової економіки на доходну частину бюджету міста

Джерело: розроблено автором

середковано підійти до визначення обсягів тіньової діяльності.

Звичайно, доцільно визнати деяку умовність величини коштів, які не надійшли до бюджету досліджуваних міст через приховування доходів бізнесу, числа працюючих і виплати заробітної плати «у конвертах», через виконання розрахунків за наданими припущеннями, використання середніх величин та екстраполяцію значень окремих показників. Але навіть якщо наполовину зменшити величи-

ну коштів, які не надійшли до бюджету досліджених міст через наявність тіньової економіки та її стійкий характер, то і тоді показники втрат міських бюджетів залишаться значними.

Проте негативний вплив «сірої» тіньової економіки у місті не можна зводити лише до недоотримання міським бюджетом чималої суми коштів. Таке недоотримання є тією негативною зміною у соціально-економічній системі міста, яка ускладнює не лише її результативне функціонування,

Припущення, які використано в алгоритмі визначення впливу «сірої» тіньової економіки на доходну частину бюджету міста

Припущення	Застосування припущення
Використання розрахункових показників за наявними відкритими статистичними даними	Визначення величини неoderжаних надходжень до бюджету міста базуються на таких розрахункових показниках: <ul style="list-style-type: none"> валовий регіональний продукт (ВРП області) на душу населення; валовий регіональний продукт міста (або міської громади)
Рівень «сірої» тіньової економіки є однаковим для всіх регіонів (областей) України	Обсяг «сірої» тіньової економіки міста розраховується за єдиним значенням рівня тіньової економіки, який офіційно заявлено Міністерством економіки України
Структура «сірої» тіньової економіки однакова у всіх містах	Обсяг складових «сірої» тіньової економіки міста (приховування доходу від бізнесу, приховування кількості працівників (нелегальна праця) та приховування виплаченої зарплати (зарплата у конвертах)) розрахований за даними про питому вагу складових, які отримано Київським міжнародним інститутом соціології в рамках проекту SHADOW [15]
Рівень рентабельності операційної діяльності однаковий для підприємств області з різними видами економічної діяльності	Величину коштів, що не надійшли до бюджету міста через приховування доходу від бізнесу, розраховано за єдиним рівнем рентабельності операційної діяльності підприємств області, який заявлено у статистичних даних за відповідний рік. Використання в розрахунках рівнів рентабельності операційної діяльності за видами економічної діяльності, що переважають в конкретному місці, невиправдано ускладнило б розрахунки без підвищення якості оцінок
Приховування кількості працівників (нелегальна праця) спричиняє виплату їм заробітної плати, яка не оподатковується	Величину коштів, що не надійшли до бюджету міста через приховування кількості працівників (нелегальна праця), розраховано так само, як і величину коштів, що не надійшли до бюджету міста через приховування реальної заробітної плати

Джерело: складено автором

а й обмежує фінансові можливості міста як в інвестиціях у майбутнє міста, так і у подоланні наслідків реалізації загроз, які або складно було передбачити, або ймовірність реалізації, що розраховувалася або неякісно, або в умова нестачі (або навіть відсутності) необхідної інформації, вважалася низькою. Такі загрози, як правило, відносять до малоімовірних.

Необхідно враховувати ще й віддалені загрози соціально-економічній системі міста через наявність «сірої» тіньової економіки: свідоме обмеження потенціалу розвитку та спотворення економічної конкуренції.

Суб'єкти господарювання, чия діяльність певною мірою або загалом перебуває в «тіні», не бачать майбутнього, їхню увагу зосереджено на поточній діяльності через низку причин, серед яких слід, перш за все, назвати відсутність гарантованої стабільності умов діяльності, яку має надавати держава. І тут слід визнати, що певний внесок у відході діяльності суб'єктів господарювання у «тінь» належить державі: бізнес не впевнений, що різко та непередбачувано не зміняться на гірше умови господарювання, що встановлює держава. За таких умов підприємства неохоче вкладають інвестиції у розвиток підприємства, надаючи перевагу приховуванню доходів.

Механізм негативного впливу тіньової економіки на економічну конкуренцію принципово відомий: конкурувати за цінами легальному бізнесу з тіньовим дуже складно, адже сплата податків, єдиного соціального внеску та інших встановлених законом зборів та платежів, тобто діяльність за встановленими державою правилами, збільшують со-

бівартість продукції, робіт або послуг. Хоча помилково стверджувати, що ведення «сірої» тіньової діяльності є безпроблемним: потрібні додаткові витрати на ведення паралельного бухгалтерського обліку, на паралельне адміністрування та просування неврахованої в офіційному обліку продукції, робіт або послуг, на встановлення неформальних відносин з працівниками державних органів. Причому ці проблеми з часом поглиблюються через збільшення суперечностей поведінки суб'єкта господарювання з прийнятими офіційними правилами. Не можна також не враховувати наявність ризиків викриття тіньової діяльності та його наслідків.

Висновки. В економічній науці вже доведено, що подолати тіньову економіку лише шляхом запровадження адміністративних і навіть кримінальних заходів неможливо. Правоохоронні органи борються не стільки з тіньовою економікою, скільки з конкретними випадками порушення законодавства щодо ведення господарської діяльності, такими як ухилення від сплати податків, зборів і внесків, порушення правил безпечності виробництва харчових продуктів, корупційні правопорушення. До того ж має сенс боротися лише з «чорною» та «білою» тіньовою економікою, тобто тіньовою економікою, що має яскраво виражений кримінальний характер. Щодо «сірої» економіки раціональнішим з економічних позицій є вимагання дотримання її суб'єктами дотримання державних інституцій у сфері економіки, формування єдиної правової системи господарського права, а не руйнування вже наявних економічних агентів.

таблиця 4

Розрахунок величини ненадходжень коштів у 2019 році до бюджету досліджуваних міст через «сіру» тіньову економіку

Місто	Населення міста на 01.01.2020, осіб	ВРП міста, млрд грн	Обсяг тіньової економіки міста, млрд грн	у тому числі у млрд грн через приховування			Ненадходження до бюджету міста у млн грн через приховування			
				дохідів бізнесу	числа працюючих	заробітної плати	дохідів бізнесу	числа працюючих	заробітної плати	разом
<i>Міста, що є обласними центрами</i>										
Вінниця	373164	31,10	8,40	4,91	1,70	1,80	6,187	183,6	194,40	384,187
Житомир	265126	18,612	5,025	2,94	1,013	1,075	3,70	109,404	116,10	229,2
Полтава	312814	42,48	11,47	6,7	2,31	2,455	10,37	249,48	265,14	524,99
<i>Великі міста</i>										
Дніпро	990724	121,07	32,69	19,11	6,59	6,99	33,36	711,72	754,92	1500,0
Львів	724314	61,64	16,64	9,73	3,35	3,56	7,53	362,12	384,58	754,23
Харків	1443207	133,93	36,16	21,14	7,29	7,73	22,83	786,91	835,92	1645,66
<i>Міста обласного підпорядкування</i>										
Кривий Ріг	619278	75,68	20,43	11,94	4,12	4,37	20,85	444,60	471,96	928,26
Кременчук	219022	29,74	8,03	4,69	1,62	1,72	7,27	174,75	185,76	367,78
Павлоград	104225	12,74	3,44	2,01	0,693	0,737	3,51	74,86	79,6	157,97

Джерело: розраховано автором на основі [18; 19]

Таблиця 5

Розрахунок величини ненадходжень коштів у 2020 році до бюджету досліджуваних міст через «сіру» тіньову економіку

Місто	Наявне населення міста на 01.01.2021, осіб	ВРП міста, млрд грн	Обсяг тіньової економіки міста, млрд грн	у тому числі у млрд грн через приховування		Ненадходження до бюджету міста у млн грн через приховування				
				дохідів бізнесу	числа працюючих	заробітної плати	числа працюючих	дохідів бізнесу*	заробітної плати	загальної
<i>Міста, що є обласними центрами</i>										
Вінниця	370601	29,13	8,74	5,11	1,76	1,87	190,2	6,44	201,96	398,6
Житомир	263507	17,71	5,31	3,11	1,07	1,13	115,56	3,91	122,04	241,51
Полтава	283402	37,46	11,24	6,57	2,26	2,41	244,6	10,17	260,28	515,05
<i>Великі міста</i>										
Дніпро	980948	110,16	33,05	19,32	6,64	7,09	719,23	33,73	765,72	1518,68
Львів	721510	62,84	18,85	11,02	3,8	4,03	410,21	8,53	435,24	853,98
Харків	1433886	129,05	38,72	22,63	7,8	8,29	842,62	24,5	895,32	1762,44
<i>Міста обласного підпорядкування</i>										
Кривий Ріг	612750	68,81	20,64	12,07	4,16	4,41	449,28	21,07	476,28	946,63
Кременчук	217710	28,78	8,63	5,05	1,74	1,84	187,81	7,81	198,72	394,34
Павлоград	104073	11,69	3,51	2,05	0,71	0,75	76,38	3,58	81,0	160,96

Джерело: розраховано автором з використанням даних [18; 19]

*Через відсутність статистичних даних щодо рентабельності операційної діяльності підприємств областей у 2020 р. у розрахунках величини ненадходження до бюджету міста коштів через приховування доходів бізнесу використано рентабельність операційної діяльності підприємств області у 2019 р.

Таблиця 6

Співвідношення величини ненадходжень до місцевого бюджету через «сіру» тіньову економіку досліджених міст та офіційних трансфертів

Місто	2019 р.			2020 р.		
	Офіційні трансферти, млн грн	Ненадходження до місцевого бюджету через тіньову економіку, млн грн	у % до офіційних трансфертів	Офіційні трансферти, млн грн	Ненадходження до місцевого бюджету через тіньову економіку, млн грн	у % до офіційних трансфертів
Вінниця	1540,7	384,187	24,94	950,81	398,6	42,0
Житомир	1169,91	229,2	19,6	621,06	241,51	38,9
Полтава	881,15	524,99	59,6	478,13	515,05	107,7
Дніпро	4077,43	1500,0	36,8	2518,04	1518,68	60,3
Львів	2851,65	754,23	26,4	1600,73	853,98	53,3
Харків	4726,1	1645,66	34,8	2269,42	1762,44	77,7
Кривий Ріг	2395,61	928,26	38,7	1240,58	946,63	76,3
Кременчук	673,64	367,78	54,6	358,99	394,34	109,8
Павлоград	446,03	157,97	35,4	243,79	160,96	66,02

Джерело: розраховано автором з використанням даних [20]

Тому політика детінізації має базуватися на засадах заохочування до ведення легального бізнесу, які передбачають: по-перше, усунення першопричин, що зумовлюють ухід економічних агентів у тень – процес детінізації економіки набуде належної результативності лише у разі створення державою стабільних сприятливих умов для нарощення суб'єктами господарювання економічної активності в легальній економіці завдяки поліпшенню інвестиційного та підприємницького клімату в країні; по-друге, упередження застосування економічними агентами недобросовісних дій, які носять злочинний та/або антигромадський характер. Слід також зазначити, що основною умовою ефективності політики з детінізації економіки є наявність довіри суспільства до дій влади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Семцов В. М. Квінтесенція неспостережуваних економічних процесів. *Ефективна економіка*. 2017. № 7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5694>
2. Measuring the Non-Observed Economy: A Handbook. Paris : OECD, 2002. 250 p. URL: <https://www.oecd.org/sdd/na/1963116.pdf>
3. Про затвердження Методики розрахунку обсягів тіньової економіки : Наказ Міністерства економіки України від 27.06.2006 № 222. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0833-06>
4. Про затвердження Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки : Наказ Міністерства економіки України від 18.02.2009 № 123. URL: <http://www.me.gov.ua/LegislativeActs/Detail?lang=uk-UA&id=4bb297a0-c900-404f-8c6f-5f76f18b1503>
5. Измерение ненаблюдаемой экономики: Руководство. URL: <https://www.gks.ru/metod/izmer.pdf>

6. Тютюник І. В. Методичні засади оцінки обсягів тіньових фінансових потоків в економіці. *Бізнес-навігатор*. 2018. Вип. 6 (49) С. 202–206. URL: http://business-navigator.ks.ua/journals/2018/49_2018/44.pdf

7. Вільчинський Ю. М., Северин-Мрачковська Л. В., Гаєвська О. Б. та ін. Філософія : електрон. навч. підруч. Київ : КНЕУ ім. В. Гетмана, 2019. 368 с. URL: <file:///C:/Users/user/Desktop/%D0%92%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%87%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%AE.%D0%9C.%20%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%84%D1%96%D0%BB%D0%BE%D1%81%D0%BE%D1%84%D1%96%D1%97.pdf>

8. Горлач М. І., Головченко Г. Т., Жиленкова І. М. та ін. Основи філософських знань : підручник. Київ : ЦУЛ, 2008. 1027 с.

9. Івакін О. А. Діалектична філософія : монографія. Одеса : Юрид. літ., 2003. 352 с.

10. Кононюк А. Е. Системология. Общая теория систем : в 4 кн. Кн. 1. Київ : Освіта України. 2014. 564 с.

11. Семенюк Е., Мельник В. Філософія сучасної науки і техніки : підручник. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2017. 364 с.

12. Поппер К. Реализм и цель науки. В кн. Современная философия науки: знание, рациональность, ценности в трудах мыслителей Запада. Хрестоматия. М. : Логос, 1996. С. 92–105.

13. Мочерний С. В. Методология економічного дослідження. Львів : Світ, 2001. 416 с.

14. Данильян О. Г., Дзьобань О. В. Методология наукових досліджень : підручник. Харків : Право, 2019. 368 с.

15. Тіньова економіка в Україні. Результати дослідження 2019 року. Дослідження тіньової економіки Київського міжнародного інституту соціології в рамках проекту SHADOW. URL: http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=897&page=1&fbclid=IwAR1GSrnl6l4vk1GZE4QR9yekDt_C_NMIXJ-eA0mWArZp-SC3DsCgwPsZ7unw

16. Загальні тенденції тіньової економіки у 2020 році. Аналітична записка. URL: https://www.google.com/url?sa=t&ct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKewjAhJnCltbzAhUi_rslHVk_CcsQFnoECAkQAQ&url=https%3A%2F%2Fme.gov.ua%2FDocuments%2FDownload%3Fid%3Dea52ab12-e08a-418f-8e80-7cdee5d1fddc&usg=AOvVaw1Oi3tc-Y908w4FUvWfUpH7

17. Тіньова економіка. Загальні тенденції. 2020. Аналітична записка. URL: file:///C:/Users/user/Desktop/1_%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BA%D0%B0_%D0%A2%D0%95.pdf

18. Державна служба статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

19. Численність населення по городам України // Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/reference/people/town/>

20. Бюджети міст. URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget?id=1610000000>

REFERENCES

"Biudzhety mist" [City Budgets]. <https://openbudget.gov.ua/local-budget?id=1610000000>

"Chislennost naseleniya po gorodam Ukrainy" [Population by Cities of Ukraine]. Ministerstvo finansiv Ukrainy. <https://index.minfin.com.ua/reference/people/town/>

Danylian, O. H., and Dzyoban, O. V. *Metodolohiia naukovykh doslidzhen* [Research Methodology]. Kharkiv: Pravo, 2019.

Derzhavna sluzhba statystyky. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
Horlach, M. I. et al. *Osnovy filosofskykh znan* [Fundamentals of Philosophical Knowledge]. Kyiv: TsUL, 2008.

"Izmereniye nenablyudayemoy ekonomiki: Rukovodstvo" [Measuring the Non-Observed Economy: A Guide]. <https://www.gks.ru/metod/izmer.pdf>

Ivakin, O. A. *Dialektychna filosofia* [Dialectical Philosophy]. Odesa: Yuryd. lit., 2003.

Kononyuk, A. Ye. *Sistemologiya. Obshchaya teoriya sistem* [Systemology. General Systems Theory], book 1. Kyiv: Osvita Ukrainy, 2014.

[Legal Act of Ukraine] (2006). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0833-06>

[Legal Act of Ukraine] (2009). <http://www.me.gov.ua/LegislativeActs/Detail?lang=uk-UA&id=4bb297a0-c900-404f-8c6f-5-f76f18b1503>

"Measuring the Non-Observed Economy: A Handbook". Paris: OECD, 2002. <https://www.oecd.org/sdd/na/1963116.pdf>

Mochernyi, S. V. *Metodolohiia ekonomichnoho doslidzhennia* [Methodology of Economic Research]. Lviv: Svit, 2001.

Popper, K. "Realizm i tsel nauki" [Realism and the Purpose of Science]. In *Sovremennaya filosofiya nauki: znaniye, ratsionalnost,*

tseennosti v trudakh mysliteley Zapada. Khrestomatiya, 92-105. Moscow: Logos, 1996.

Semeniuk, E., and Melnyk, V. *Filosofia suchasnoi nauky i tekhniki* [Philosophy of Modern Science and Technology]. Lviv: LNU im. Ivana Franka, 2017.

Semtsov, V. M. "Kvintesentsiia nesposterezhuvanikh ekonomichnykh protsesiv" [The Quintessence of Unobserved Economic Processes]. *Efektivna ekonomika*. 2017. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5694>

"Tynova ekonomika v Ukraini. Rezultaty doslidzhennia 2019 roku. Doslidzhennia tynovoi ekonomiky Kyivskoho mizhnarodnoho instytutu sotsiologii v ramkakh proektu SHADOW" [Shadow Economy in Ukraine. The Results of the 2019 Study. Research of the Shadow Economy of the Kyiv International Institute of Sociology within the Framework of the SHADOW Project]. http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=897&page=1&fbclid=IwAR1GSrnl6l4vk1GZE4QR9yekDt_C_NMIXJ-eA0mWArZpSC3DsCgwPsZ7unw

"Tynova ekonomika. Zahalni tendentsii. 2020. Analitichna zapyska" [Shadow Economy. General Trends. 2020. Analytical Note]. <https://nrat.ukrintei.ua/tinova-ekonomika-zagalni-tendenciyi-2020/>

Tiutiunyk, I. V. "Metodychni zasady otsinky obsiahiv tynovykh finansovykh potokiv v ekonomitsi" [Methodical Bases of Estimation of Volumes of Shadow Financial Streams in Economy]. *Biznes-navihator*. 2018. http://business-navigator.ks.ua/journals/2018/49_2018/44.pdf

Vilchynskyi, Yu. M. et al. "Filosofia" [Philosophy]. Kyiv: KNEU im. V. Hetmana, 2019. https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKewjBp4_38trAhWBvlsKHZTCA70QFnoECAIQ&url=https%3A%2F%2Fkneu.edu.ua%2Fget_file%2F9143%2F%25D0%2592%25D1%2596%25D0%25BB%25D1%258C%25D1%2587%25D0%25B8%25D0%25BD%25D1%2581%25D1%258C%25D0%25BA%25D0%25B8%25D0%25B9%2520%25D0%25AE.%25D0%259C.%2520%25D0%259D%25D0%25B0%25D0%25B2%25D1%2587%25D0%25B0%25D0%25BB%25D1%258C%25D0%25BD%25D0%25B8%25D0%25B9%2520%25D0%25BF%25D0%25BE%25D1%2581%25D1%2596%25D0%25B1%25D0%25BD%25D0%25B8%25D0%25BA%2520%25D1%2584%25D1%2596%25D0%25BB%25D0%25BE%25D1%2581%25D0%25BE%25D1%2584%25D1%2596%25D1%2597.pdf&usg=AOvVaw0ZyprVLa7NLikwGKh8DYlp

"Zahalni tendentsii tynovoi ekonomiky u 2020 rotsi. Analitichna zapyska" [General Trends of the Shadow Economy in 2020. Analytical Note]. https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKewjAhJnCltbzAhUi_rslHVk_CcsQFnoECAkQAQ&url=https%3A%2F%2Fme.gov.ua%2FDocuments%2FDownload%3Fid%3Dea52ab12-e08a-418f-8e80-7cdee5d1fddc&usg=AOvVaw1Oi3tc-Y908w4FUvWfUpH7

Стаття надійшла до редакції 17.08.2021 р.